

**“БОБУРНОМА” АСАРИНИНГ ЎЗБЕК ТИЛИ ВА ЎЗБЕК ТИЛИДАН
ИНГЛИЗ ТИЛИГА ҚИЛИНГАН ТАРЖИМАЛАРИ АСОСИДА
“КАЙФИЯТ” КОНСЕПТИ ВЕРБАЛИЗАТОРЛАРИНИНГ ҚИЁСИЙ
ТАҲЛИЛИ**

Абдусатторова Бегойим Пўлатжон қизи
АДЧТИ 2-курс магистранти
begoyimabdusattorova@mail.ru

Аннотация. Ушбу мақолада сўзловчи ўз ички кечинмаларини тингловчига етказиб беришда бевосита фонетик воситалар орқали ифодаланиши ва нутқда экспрессивликни кучайтириш ва кучсизлантиришда урғунинг аҳамияти катта эканлиги алоҳида ажратиб кўрсатилгани тўғрисида маълумот берилган.

Калит сўзлар: нутқ, эмоционаллик, таъсирчанлик, руҳий ҳолат, кўнгил-кўтаринки кайфият, вербализатор.

Annotation. This article provides information on the fact that the speaker conveys his inner experiences to the listener directly through phonetic means, and emphasizes the importance of emphasis in strengthening and weakening expressiveness in speech.

Key words: speech, emotionality, sensitivity, state of mind, cheerful mood, verbalizer.

Аннотация. В данной статье приводится информация о том, что говорящий выражает слушателю свои внутренние переживания непосредственно с помощью фонетических средств, и подчеркивается значение ударение в усилении и ослаблении выразительности в речи.

Ключевые слова: Речь, эмоциональность, впечатлительность, состояние души веселое, настроение.

Инсоннинг тил орқали фикр ва хис-туйғуларини ифодалаши тилнинг тафаккур билан бевосита боғлиқлигини намоён қилади ва фонетик воситалар билан ҳам ифода этилади. Маълум бўладики, тилнинг энг муҳим бирликларидан бири бу фонетик усуллар орқали ҳар бир сўзловчи ўзининг кайфиятини ва хис туйғуларини тингловчиларга етказиб бера олишдир. Демак, нутқ жараёнида нутқ товушларидаги эмоционаллик, таъсирчанлик, талаффуздаги жарангдорлик, уларнинг бадиий қўлланиш қоидалари, фонетик стилистиканинг ўрганиш объекти ҳисобланади..

Сўзловчи ўз ички кечинмаларини тингловчига етказиб беришда бевосита фонетик воситалар орқали ифодалайди. Нутқда экспрессивликни кучайтириш ва кучсизлантиришда урғунинг аҳамияти катта. Урғу орқали сўзловчи бирон бир сўзни ёки сўзнинг маълум бир бўғинини алоҳида ажратиб кўрсатишдан ташқари, берилаётган фикрга ўз муносабатини қай даражада эканлигини ифодалашда урғудан фойдаланиши мумкин.

Ўзбек тилида урғули бўғиндаги унлини кучли талаффуз қилиш орқали маънони кучайтиришда икки ҳолат мавжуд:

Урғули бўғин кучлироқ талаффуз қилинади:

- Аҳён-аҳёнда Бобурий менинг қошим- га келар эди. Лекин мен ҳаё ва тортинчоқлик боис Бобурий томонга тик қарай олмасдим: илтифот ва гаплашиш қаерда дейсиз! Нашъа ва изтироб сабабидан шукр қилар эдим, кетганидан шикоят қилишга менинг қандай имконим бўлсин? Мулозамат таклиф қилмоққа ҳам кимда ҳадду тоқат бор эди!

- Ахир пасткаш, қобилиятсиз, зоти-ю насаби нотайин, нўноқ ва шижоатсиз, ноинсоф ва адолатсиз бу бадбахтга хокимият хайф эмасми!

[But when they reached the Aubaj ferry, that ungrateful infidel, Khusrau Shah, in his aspiration to sovereignty- and to what sort of sovereignty, pray, could such a nobody attain? A person of no merit, no birth, no lineage, no judgement, no magnanimity, no justice, no legal-mindness- laid hands on Bai-sunghar Mirza with his begs and bowstrung the Mirza].

Урғуни бўғинга кўчириш ва шу бўғиндаги кучли талаффуз орқали маънони кучайтиришда урғу ҳар қандай сўзда тўғридан тўғри ва ҳоҳлаган бўғинга кўчирилавермайди, кўш ундошли сўзларда урғу шу кўш ундош олдидаги унлига кўчирилади ва шу унлини кучли талаффуз этиш орқали маънони кучайтиришимиз мумкин: Гузаро кайфият, маънос бўлмоқ[3,5].

Айрим кўш ундошлардан олдинги сўзларда урғу аслида кўш ундошдан олдинги унлида бўлади ва шу унлини кучли талаффуз этиш орқали маъно кучаяди. Ўзбек лингвомаданияти вакиллари тилда кўргилли, кўнгилсиз дериват сифатлари кўплаб нутқ қисмлари билан яъни олмош, ёрдамчи сўз туркумлари билан бирикади. Улар бой ва турли туман эмоционал- баҳо маъноларини ифодалайди. Ушбу лексема бевосита инсон кайфиятин тасвирлайди; кўтаринки кўнгил-кўтаринки кайфият. Кайфият вертикал ўлчовининг ўрта қисми хотиржамлик билан ўзаро мослашиб, ижобий эмоциялар юқорига, салбийлар пастга ҳаракатланиш билан боғланади; кўнгил қолди, кўнгил кўтарилди[5,7].

Бобур асарда воқеалликка моҳият томондан юқори даражада қарайди, ночор ахволини тасвирлашда ва ғалаба тантанасига баҳо беришда самимий ва танқидий ҳазиллар билан воқеани ёритади. Масалан Андижондаги кўзғолон бостирилганда кўзғолончилар чекинишга мажбур бўлган. Бобурнинг атиги етти аскар бор эди. Анча вайт ўтгач Бобур таъқибчилар сони номаълум эканини билиб афсусда қолади; “ ...қовғинчи йигирма-йигирма беш киши экандур, биз саккиз киши эдук, нечукким мазкур бўлди. Агар ул вахмда мунча киши эканини таҳқиқ билсак еди, яхши урушур эдук...қочғон ёғий кўп бўлса ҳам оз қовғунчи била чехра бўла олмас. Нечукким, дебтурлар: “ сафи мағлубро хўе басандаст ”. (“ They were twenty or twenty-five chasers and we were eight people. If we only we knew how many people they were in that panic, we would have fought well. As the proverb goes “ Enough is enough for the defeated”). Асардаги кўплаб ҳажвий эпизодлар бу

асарнинг ўзига хос хазил-мутойибасини кўрсатмайди. Бобурнинг енгилмас афғон жангчилари томонидан мағлубиятга учраши, уни оғзини тишлагани, халқ орасида бу ҳолатни хазил-мутойиба билан хикоя қилиниши, аскарларнинг бир бирини қоронғуда танимай тўсганлиги бир зумга бўлса ҳам ўқувчини зериктириб қўймайди[6.30].

Инсон руҳий ҳолатини акс эттириш мураккаб жараён. Инсон руҳиятида ҳали шаклланиб улгурмаган туғёнлар, исмсиз туйғулар, номсиз ҳиссиётлар яширин. Бобур ўз асарида ана шундай мураккабликдаги жараённи нутқда ифодалашга интилган. Бобурнинг Ҳиндистонда ёзган шеърларини ўз ичига олган, Рампур шаҳридаги Ризо кутубхонасида сақланаётган, Ҳамид Сулаймон туфайли ватанимизга етиб келган қўлёзма нусхаси сўнгида Бобурнинг ўз қўли билан битилган шундай байти бор:

Ҳар вақтки кўргайсен менинг сўзумни,
Сўзумни ўқуб ёд қилгайсен ўзумни.

«Бобурнома»да, аввало, жангу жадаллардан ҳориган, осойишталик билмаган, саргашталиқда умр кечирган оддий инсон руҳияти ўз аксини топган. Шу билан бирга, воқеликни теран ҳис қилгувчи, ҳиссиётларга бой, таъсирчан шоир ички кечинмалари, атрофини одамлар ўраб тургани ҳолда, ёлғизликда яшаган шахс, сиёсий бўҳронларда эврилган шоҳ руҳияти акс этган. Бобур бутун руҳиятини имкон қадар сўзга кўчирган.

«Бобурнома»нинг ифода тили инсон тафаккури, руҳий олами хусусиятларини имкон қадар тўлиқ акс эттирган. Асарда муаллиф куч-қудрати ва ожизлиги, ғалаба ва мағлубиятлари, ижобий фазилат ва нуқсонлари, қувонч-изтироблари, жўшқин ва тушкун кайфияти билан намоён бўлади. «Бобурнома»даги шахс руҳияти мустаҳкам эътиқодга эга, ўз қарашларини ҳурмат қиладиган, қадр-қимматини биладиган шахс кечинмаларидир. Бобур ҳар бир ҳаракатини Аллоҳ иродасидан деб билади, ҳар бир муваффақиятини «тенгри таоло инояти»га боғлайди, барча воқеалар моҳиятида Аллоҳни кўради. Тангрининг ҳукмига, тақдирга ишонади: Неким азалда тенгри тақдир қилибтур, андин ўзга бўлмас. Ғалабасини, муваффақиятларини Тангрининг ҳукмидан деб билади: Бу давлатни ўзумизнинг зўр ва қувватидин кўрмасбиз, балки Тенгрининг маҳзи лутф ва шавкатидиндур ва бу саодатни ўзумизнинг саъй ва ҳимматидин билмасбиз, балки Тенгрининг айни карам ва иноятидиндур. Бутун ҳаракатларини Тангрининг инояти билан боғлайди: Ҳеч нима тенгрининг хостидин ўзга бўлмас. Асарда муаллиф руҳияти даражама-даража ифодаланган. Шу жиҳатдан «Бобурнома»ни руҳият солномаси дейиш мумкин.[6,9]. Даставвал оламга меҳр-муҳаббат, ўзгача қизиқиш билан боққан ўспирин кейинги умри давомида аёвсиз жангу жадаллар, инсонлар ўртасидаги кўнгилни хира қилувчи муносабатлар, тож-тахт, давлат, мулк талашлари, саргардон кезиш оқибати ўлароқ жонга етади, жонидан тўяди: Ахир мундоқ саргардонлиқтин ва бу навъ бехонумонлиқтин жонга еттим. Бу ўринда саргардонлик ва

бехонумонлик (дарбадарлик, сарсон-саргардонлик)дан чарчаш, умидсизликка тушиш натижасидаги рухий ҳолат ифодаланган.

Асардаги асосий воқеликни шундай тасвирлайдики, худди уни кузатиш давомида ўша вақтнинг ўзидаёқ қаламга туширган дейсиз. Бобур оддий нарсаларга ҳам эътибор қаратган. Бу бизни диққатли- роқ бўлишга ундайди. Биз даги гуноҳларини афв қилдук ; Султон Ҳусайн мирзо бориға эҳсон мақомида бўлуб, ёмонликларини юзларига келтурмай.... Бу жумлалардаги «.эҳсон мақомида бўлиш» ибораси кечиримли бўлиш, ёмонликка яхшилик билан, «жаҳолатга маърифат билан жавоб қайтариш», «афв қилиш» тушунчаларини акс эттирган. «Бобурнома»даги руҳият, ҳолат тасвирлари тил ва тафаккур муносабатларини, психологик жараёнларни ёритишда аҳамиятлидир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. А.Примов,Х.Қодирова. “Тилшуносликнинг долзарб муаммолари” ўқув-услубий қўлланма.Урганч-2019
2. Заҳириддин Мухаммад Бобур. Бобурнома.”ИЖОД ПРЕСС” 2019
3. Р.Расулов.” Умумий Тилшунослик”. Тошкент-2010.
4. С.Ҳасанов. “Заҳириддин Мухаммад Бобур”. Тошкент- “Ўзбекистон”.2011.-88 б
5. Сафаров.Ш. “Концепт” ҳодисаси ҳақида/Систем-Структур тилшунослик муаммолари (Н.Қ.Турниёзов таваллудининг 70 йиллигига бағишланган Республика илмий-назарий конференцияси материаллари). Самарқанд-2010.
6. Тешабоева З.Қ. «Бобурнома»нинг инглизча таржималарида мақолларнинг берилиши. Тошкент давлат шарқшунослик институтининг илмий журнали. № 1, ТДШИ. – 2011. – Б.76-78. (07.00.00; №10).
7. Тешабоева З.Қ. «Бобурнома»даги эмоционал бирликларнинг талқини. “ILM SARCHASHMALARI” 2-son Urganch davlat universiteti. – 2014. – №2. – Б.6-9. (10.00.00; №3).